

ІСТОРІЯ ОДЕСИ ТА ОДЕЩИНИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ КОНТЕКСТІ

УДК 94(477.74-21):352.075.2:070«1898–1900»

*Герасименко Вікторія,
магістрантка II р. н., кафедра історії України*

ПЕРШІ РОКИ ДІЯЛЬНОСТІ П. О. ЗЕЛЕНОГО НА ПОСАДІ МІСЬКОГО ГОЛОВИ ОДЕСИ (за матеріалами місцевої преси)

Досліджено основні напрями роботи та визначні здобутки мера П. О. Зеленого за перші роки на посаді очільника міста. Вказано на акценти в публічній та думській діяльності П. О. Зеленого.

Ключові слова: Одеса, П. О. Зелений, міська дума, товариство, пожежна справа, міська лікарня, політехнічний інститут.

Первые годы деятельности П. А. Зеленого на посту городского головы Одессы (по материалам местной прессы)

Исследованы основные направления работы и выдающиеся достижения мэра П. А. Зеленого за первые годы на посту главы города. Указано на акценты в публичной и думской деятельности П. А. Зеленого.

Ключевые слова: Одесса, П. А. Зеленый, городская дума, общество, пожарное дело, городская больница, политехнический институт.

The first years of P. Zelenyi activity on the post of the mayor of Odessa (based on materials from the local press)

The main directions of work and outstanding achievements of mayor P. Zelenyi during the first years on the post of the head of the city have been researched. The accents were indicated in P. Zelenyi public and administrative function.

Keywords: Odesa, P. Zelenyi, city hall, society, fire matter, city hospital, polytechnic institute.

Важко визначити всі здібності, уподобання і захоплення цієї неординарної особистості. Він був правником, літератором, урядовцем, громадським діячем, благодійником. І скрізь встигав, умів сіяти добро, всім був потрібен. Діапазон його службової та громадської діяльності неможливо осягнути.

Павло Олександрович Зелений побачив світ в одному з маєтків Єлисаветградського повіту Херсонської губернії, за деякими свідченнями 1839-го, за іншими – 1840 року. Двадцятилітнім він закінчив юридичний факультет Харківського університету і тоді ж розпочав літературну, етнографічну та журналістську діяльність¹²⁷.

Після університету Зелений служив у канцелярії Херсонського губернатора, певний час був судовим слідчим у Бобринецькому повіті, провадячи слідство в глухих закутках, де близько познайомився з життям села і пізнав його гострі потреби; відтак став земським гласним і членом Єлисаветградської земської управи. Упродовж півтора десятка літ він очолював цю управу, заживши собі стійкого авторитету і доброї слави¹²⁸. Павло Олександрович, зокрема, доклав багато зусиль до створення у Єлисаветграді земського реального училища. Згодом він виступив ініціатором відкриття в місті публічної бібліотеки¹²⁹.

З другої половини 1870-х рр. Зелений мешкав в Одесі. Він придбав друкарню Ульріха в Красному провулку, поруч з Дерибасівською, і перебрав на себе редагування найстарішого в причорноморському краї часопису – вже згаданого «Одесского

¹²⁷ Зленко Г. Павло Зелений - одеський міський голова і літератор // «Київська старовина». – Київ, 1997. – № 6. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elmuseum/zem/zelenyy/index.html> (05.12.2017)

¹²⁸ Черкасе А.И. Первый земец: [П.А. Зеленый] // Одесские новости (далее ОН) - 1900. - 2, 3, 5 марта; Чествование П.А. Зеленого // ОН. - 1900.- 3 марта. Див. також: Ршк [Рашковецкий Н. Новый городской голова // ОН. - 1898. - 25 февраля.

¹²⁹ П. А. Зеленый. К вопросу об устройстве публичной библиотеки. (Письмо в редакцию) // Зленко Г. Вказана праця. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elmuseum/zem/zelenyy/index.html> (05.12.2017)

вестника». Павло Олександрович надав газеті виразного українознавчого змісту. З його листування 1877-1887 рр. можна дізнатись, що редактор прагнув залучити до участі в газеті кращих українських письменників і громадських діячів – передовсім Михайла Драгоманова, Сергія Подолинського, Олександра Кониського, Михайла Павлика, Леоніда Глібова, Михайла Старицького¹³⁰.

Зелений відомий в Одесі як редактор Одеського вісника і як міський голова (1898-1905) – але це в історії міста Одеси ХХ ст. мало небагато відомостей, і є майже забутим для сучасних поколінь. Аналіз його перших років діяльності, як очільника міста був проведений завдяки заміткам і статтям в місцевій газеті «Одесские новости» (літературна, політична та економічна), що була однією з відомих періодичних видань кінця ХІХ – початку ХХ ст. Видавалася на кожного дня. «Одесские новости» поширювали окремі додатки: «Вечернее приложение» (1900-1901), «Иллюстрированное приложение» (1901-1912), «Телеграммы» (повідомлення з фронту; 1914-1916). Навесні-восени 1917 р. – підтримувала Тимчасовий уряд, і з його поваленням уряду припинила своє існування. Її видавцями були Н. Тульчинський, О. Черепенников, О. Старков, О. Євман, Е. Васьківський та ін.

Проаналізувавши вміст газети, було відмічено, що про справи міського самоврядування та його очільників можна дізнати з постійних рубрик: «Изо дня в день», «Одесская жизнь» (міська хроніка), «Городские дела» або читаючи замітки гласних думи чи відвідучачів засідань. Іноді з'являлась рубрика «В думе» – для читачів друкувались записи стенографа з засідань міської думи. Цікавим та відмінним є той факт, що газета «Одесские новости» друкувала малюнки, карикатури, портрети, в тому числі і міських голів¹³¹.

¹³⁰ Зленко Г. Вказана праця. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elmuseum/zem/zelenyy/index.html> (05.12.2017)

¹³¹ Герасименко В. Преса як джерело вивчення діяльності міських голів Одеси в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / В. Герасименко // Українське порто-франко: наукові студентські праці з вітчизняної

На шпальтах «Одеських новин» діяльність міського голови П. О. Зеленого можна розглядати в двох напрямках – публічна та робота в міській думі. Обидва види відображені в телеграмах та замітках журналістів про визначні події в житті міста й держави, та рішеннях міської думи.

23 лютого 1898 р. міським головою обрано П. О. Зеленого. І в цьому ж випуску подано його коротку біографічну довідку: «давно известен в Одессе как бывший редактор-издатель Одесского Вестника, невменяемый гласный думы. Особенную известность приобрел как земский деятель - много работал на земской ниве и был одно время председателем земской управы Елизаветинского уезда. Человек необыкновенно скромный, Павел Александрович всегда избегал шума, но его доклады обращали на себя внимание. После оставленной службы перебрался в Одессу окончательно, где занимает поныне должность директора херсонского земского банка. Состоит также губернским земским гласным, гласным Одесской думы и несколько лет уже состоит председателем Одесского общества вспомоществования литераторам и учёным. Известен несколькими литературными трудами, помещенными в журнале "Вести Европы"»¹³².

Як публічна особа, П. О. Зелений був присутній на багатьох урочистостях: відкриття пам'ятника Олександрю II в Москві¹³³; в Одесі – відкриття пам'ятника Катерині II¹³⁴, чайної та зала народних розваг¹³⁵; Педагогічного музею та курсів; нового бактеріологічного інституту, гомеопатичної аптеки та амбулаторію¹³⁶; Одеського відділення товариства охорони народного здоров'я¹³⁷ та Одеського відділення Петербургського

історії. Випуск 5 / ред. кол. О. А. Бачинська та ін. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. – С. 69.

¹³² ОН. – 1898. – 24 февраля.

¹³³ ОН. – 1898. – 16 августа.

¹³⁴ ОН. – 1900. – 2, 4 мая.

¹³⁵ ОН. – 1898. – 23 октября.

¹³⁶ ОН. – 1899. – 16, 18 января.

¹³⁷ ОН. – 1899. – 10 марта.

благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книг¹³⁸.

Присутнім також міський голова був і на освяченнях: нової синагоги в районі Пересипу, нових пакгаузів, дитячого денного притулку, міського народного училища, міського музею витончених мистецтв, заводу і погребів південноросійського товариства виноробства «Генріх Редерер», «будинку відпочинка» для старих сестер Стурздовской общины, церкви при Одеському училищі сліпих, нової домової церкви при 4-й чоловічій гімназії; нової лікарні місцевого управління «Червоного Хреста» для робітників фабрик та заводів Одесского градоначальства¹³⁹.

Також як поважна особа, мав змогу долучитись до закладки фундаменту будівлі арештного дому (по дорозі до Нового християнського кладовища), земского дому – одеського повітового земства, музичного училища¹⁴⁰.

Присутній був на святковому щорічному акті в Маріїнській гімназії, святковому засіданні одеського відділа Імператорського російського товариства садівництва, святкування 60-ти річчя товариства історії та старожитностей, Зелений та гласні думи відвідали новорічне дитяче свято, яке влаштувало німецьким благодійним товариством і клубом «Гармонія»¹⁴¹.

За три роки Одесу відвідало багато гостей, і Зелений брав безпосередню участь у цих зустрічах: бухарський емір – Сеїд-Абдул-Агхад-Хан¹⁴², болгарський князя Фердинанд з княгинею Марією-Луїзою¹⁴³, князі російського царської родини Микола Миколайович¹⁴⁴, Георгій Михайлович¹⁴⁵, Кирило Володимирович,

¹³⁸ ОН. – 1899. – 28 сентября.

¹³⁹ ОН. – 1898. – 29 августа; 7 сентября; 5 декабря. ОН. – 1899. – 13 сентября; 3 октября; 25 октября; 1 ноября; 30 декабря; 31 декабря.

¹⁴⁰ ОН. – 1898. – 2,3 сентября. ОН – 1900. – 24 июня.

¹⁴¹ ОН. – 1898. – 30 ноября. ОН. – 1899. – 11 апреля; 16 ноября; 29 декабря.

¹⁴² ОН. – 1898. – 12 июня.

¹⁴³ ОН. – 1898 – 7 июля.

¹⁴⁴ ОН. – 1898. – 3 декабря.

¹⁴⁵ ОН. – 1899. – 2 ноября.

Олександр Михайлович¹⁴⁶, Костянтин Костянтинович¹⁴⁷; австрійський капітан Карл Урбаницький¹⁴⁸, команда болгарського корабля «Надія»¹⁴⁹, командир італійського стаціонера «Mestre» п. Леонарді та офіцери¹⁵⁰, командир італійського стаціонера «Cesia» Витторіо Черрі, японський посланець від міністерства землеробства та торгівлі Тадахіро Торії¹⁵¹; директор департаменту торгівлі та мануфактури міністерства фінансів В. І. Ковалевський, перебуваючий при міністерстві внутрішніх справ В. П. Родзянко і колишній товариш міського голови Петербургу П. К. Лонгінов¹⁵², міністр шляхів зв'язку М. І. Хілков¹⁵³, член ради міністрів народної просвіти І. О. Анопов¹⁵⁴.

П. О. Зелений був нагороджений орденом Бухарської Золотої зірки II ступеня й імператор Російської імперії дозволив його прийняти і носити¹⁵⁵.

Зелений відправляв вітальні телеграми з теплими й щирими побажаннями генерал ад'ютанту М. М. Чихачову¹⁵⁶; в день відкриття всесвітньої паризької виставки 1 квітня П. О. Зелений відправив меру Парижа телеграму з привітанням «открытия новой эры мира и братства»¹⁵⁷; від імені слов'янського товариства відправив королю Олександрові привітання з весіллям¹⁵⁸. За ці три роки були і сумні події для Одеси і її жителів – смерть двох колишніх міських голів М. О. Новосельського та В. М. Лігіна. Міська дума взяла на себе всі необхідні обов'язки щодо

¹⁴⁶ ОН. – 1900. – 27 июня.

¹⁴⁷ ОН. – 1900. – 4 мая.

¹⁴⁸ ОН. – 1898. – 19 июня.

¹⁴⁹ ОН. – 1899. – 14 мая.

¹⁵⁰ ОН. – 1899. – 14 июня.

¹⁵¹ ОН. – 1900. – 20 июля.

¹⁵² ОН. – 1899. – 20 июня, 6 июля.

¹⁵³ ОН. – 1899. – 10 мая.

¹⁵⁴ ОН. – 1899. – 18 августа.

¹⁵⁵ ОН. – 1899. – 23 апреля.

¹⁵⁶ ОН. – 1898. – 14 июня.

¹⁵⁷ ОН. – 1900. – 4 апреля.

¹⁵⁸ ОН. – 1900. – 26 июля.

поховання. Зелений підтримував зв'язок з родичами померлих і надсилав їм телеграми зі співчуттями й по справам¹⁵⁹.

Павло Олександрович займався благодійністю – замість святкових візитів в Одеське слов'янське товариство жертвував гроші та подарував педагогічному музею і міській публічній бібліотеці цінні видання книг з особистої бібліотеки¹⁶⁰.

Як поважний член міського управління, талановита людина та віддана своїй справі – Зелений був дійсним або почесним членом організацій: Одеського товариства історії та старожитностей, Одеського слов'янського благодійного товариства, Одеського сербського благодійного товариства¹⁶¹, Одеського відділення товариства охорони народного здоров'я¹⁶², Одеського товариства взаємної допомоги літераторам та вченим¹⁶³, Петербурзького благодійного товариства видання загальнокорисних й дешевих книг та його одеського відділення¹⁶⁴, Одеського товариства взаємної допомоги службовцям по письмовій частині¹⁶⁵, товариства «Самопоміч»¹⁶⁶.

Зелений був серед засновників товариства «Св. Магдалини», Федоровського товариства допомоги працівникам типографії і подібних закладів, товариства слов'яно-руського хорового співу в Одесі, правління Російського будівничого товариства¹⁶⁷.

Не менш визначною була робота в міській думі. 9 квітня 1898 р. П. О. Зелений офіційно приступив до виконання обов'язків міського голови. Свою думку щодо спільної діяльності з гласними він проголосив у промові: «Городское дело, городское хозяйство, в его совокупности, представляет одно целое и требует

¹⁵⁹ ОН. – 1898. – 27, 30 сентября. ОН. – 1900. – 8, 12 января.

¹⁶⁰ ОН. – 1899. – 25 декабря. ОН. – 1898. – 16 декабря.

¹⁶¹ ОН. – 1899. – 26 февраля.

¹⁶² ОН. – 1899. – 10 марта.

¹⁶³ ОН. – 1899. – 22 марта.

¹⁶⁴ ОН. – 1899. – 27 марта; 28 сентября.

¹⁶⁵ ОН. – 1899. – 15 апреля.

¹⁶⁶ ОН. – 1899. – 28 ноября.

¹⁶⁷ ОН. – 1898. – 24 октября; 6 декабря; 8 декабря. ОН. – 1899. – 16 апреля. ОН. – 1900. – 1 мая.

общей дружной работы...Напомянуть вам об ваших служебных и нравственных обязанностях я не стану: вы не юноши, у которых ещё окончательно не сложились и не окрепли гражданские понятия и мировоззрение, и в деле...вами руководят, конечно, кроме письменного регламента, ваша совесть и чувство собственного достоинства...Городской думой дан нам Коран. Коран носит название «инструкция Одесской городской управы» и должен исполняться также свято, как исполняется Коран его последователями»¹⁶⁸.

Виконуючим обов'язки очільника міської думи через службові відрядження та відпустки Зеленого в Одесі призначався товариш міського голови О. О. Швенднер¹⁶⁹. Цю посаду Швенднер займав і при В. М. Лігіні й при П. А. Крижанівському.

За досліджуваний період, можна поставити багато акцентів у його діяльності як міського голови – щодо внутрішнього контролю за діяльністю думи та управи: «П. А. Зелёный с целью ознакомления работы каждого из служащих в городской управе лично знакомится с каждым. Попросил сократить переписки и также вносит отметки об исполнении в реестре входящих бумаг о каждом деле»¹⁷⁰; займався питанням освітлення вулиць передмістя через викуп газового заводу¹⁷¹, реорганізацією пожежної справи¹⁷², розповсюдженням конно-залізничних сполучень в місті¹⁷³ та передачею місту концесії на експлуатацію телефонного сполучення містом¹⁷⁴, виступав проти виділення Одеси в окрему земську одиницю¹⁷⁵, створив недотроканний

¹⁶⁸ ОН. – 1898. – 14 апреля

¹⁶⁹ ОН. – 1898. – 16 января; 21 июля; 1 октября. ОН. – 1899. – 14 января; 14 июля.

¹⁷⁰ ОН. – 1898. – 23 апреля.

¹⁷¹ ОН. – 1898. – 25 апреля.

¹⁷² ОН. – 1898. – 24 июня; 11, 15, 18 июля; 29 августа; 1 сентября. ОН. – 1899. – 8 октября.

¹⁷³ ОН. – 1898. – 24 сентября; 29 октября.

¹⁷⁴ ОН. – 1900. – 29 марта.

¹⁷⁵ ОН. – 1898. – 6, 8 сентября.

«японський» фонд¹⁷⁶, прийняв рішення щодо побудови нової міської лікарні – опікувався санітарним станом міста¹⁷⁷, відвідував з незапланованих ревізіями лікарняні та освітні заклади, було прийнято пропозицію відкриття недільних шкіл «В память призыва Русского Государя к другим народам 12 августа 1898 г.»¹⁷⁸.

Опікувався ідеєю створення політехнічного інституту. Він спілкувався щодо цього питання з київським міським головою С. М. Сольським. Але, на жаль, в Петербурзі не дозволили поки відкрити¹⁷⁹.

Одним із болючих питань була діяльність водопроводу і передача його в руки міста. Із замітки виборця – «междучарствия водопроводной и строительной комиссий - в думе происходят недоразумения, что плохо сказывается на их деятельности. При таких условиях у городского головы Зеленого нет единодушной поддержки. Но он не из тех, кто устает в борьбе и бросает оружие – он будет стремиться к цели»¹⁸⁰.

Отож, Павло Олександрович Зелений, перебуваючи при владі в досліджуваний період, продовжував важливі справи міста – це питання водопроводу та газового заводу, пожежної та санітарної справи, народної освіти; встиг покласти початок багатьом ініціативам, особливо в плані внутрішньої структури та діяльності міського самоврядування й опікувався благоустроєм міста.

Науковий керівник – *Гончарук Тарас Григорович*, професор кафедри історії України, доктор історичних наук.

¹⁷⁶ ОН. – 1899. – 18 декабря.

¹⁷⁷ ОН. – 1899. – 18 марта, 9 ноября. ОН. – 1900. – 9 марта; 4 августа.

¹⁷⁸ ОН. – 1898. – 1 сентября.

¹⁷⁹ ОН. – 1899. – 8 января.

¹⁸⁰ ОН. – 1898. – 15 июня.